

УДК 342.11.2

УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ

UKRAINIAN NATION AND NATIONAL SECURITY: ASPECTS RATIO

Лемак О.В.,

*старший викладач кафедри кримінального права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Стаття присвячена теоретичному аналізу поняття української нації в аспекті забезпечення національної безпеки. З'ясовано зміст поняття «українська нація», його правове тлумачення та юридичне закріплення в діючих нормативних актах. Висунуто припущення, що міжетнічні протистояння в країні і зникнення повноцінного громадського спокою викликані, крім інших обставин, у значній мірі недосконалістю нормативного закріплення поняття «українська нація» та державної політики у напрямку консолідації нації. Зроблено висновки щодо необхідності подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення цього поняття для більш дієвого забезпечення національної безпеки та стабільного національного правопорядку.

Ключові слова: національність, українська нація, національна безпека, національна ідея, консолідація нації.

Статья посвящена теоретическому анализу понятия украинской нации в аспекте обеспечения национальной безопасности. Выяснено содержание понятия «украинская нация», его правовое толкование и юридическое закрепление в действующих нормативных актах. Выдвинуто предположение, что межэтническое противостояние в стране и исчезновение полноценного общественного спокойствия вызваны, помимо прочих обстоятельств, в значительной степени несовершенством нормативного закрепления понятия «украинская нация» и государственной политики в направлении консолидации нации. Сделаны выводы о необходимости дальнейшего совершенствования нормативно-правового обеспечения этого понятия для более действенного обеспечения национальной безопасности и стабильного национального правопорядка.

Ключевые слова: национальность, украинская нация, национальная безопасность, национальная идея, консолидация нации.

This article is devoted to the theoretical analysis of the concept of the Ukrainian nation in terms of national security. It was found the concept of «Ukrainian nation», its legal interpretation and legal consolidation of existing regulations. Suggested that the ethnic conflict in the country and complete disappearance of the peace caused by, among other circumstances, largely inadequate legal consolidation of «Ukrainian nation» and policy towards consolidating the nation. Conclusions on the need to further improve the legal security of concept for a more effective national security and sustainable national law.

Key words: nationality, Ukrainian nation, national security, national idea, the consolidation of the nation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення в Україні розуміння національних інтересів, загроз національній безпеці та й розуміння самої української нації ґрунтовно ввійшли в політичну площину використання із задіянням відповідних засобів. Звичайно, майже неможливо відділити політику від багатьох суспільних наук чи виокремити,

наприклад, національні інтереси із політичної сфери їх сприйняття в суто наукову, проте у цьому і нема необхідності, оскільки, по-перше, усвідомлення певних національних інтересів – це вже певна політика їх носіїв, а по-друге, як слушно зазначає П. Рабінович, «... ніколи не існувало, не існує і не існуватиме методології соціального пізнання, абсолютно нейтральної

у соціально орієнтованому, соціально змістовному відношенні, тобто методології, так би мовити, соціально дистильованої, «очищеної» від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і установок дослідника. А такий світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія або тієї частини суспільства, інтересам якої об'єктивно відповідають, «служують» результати дослідження» [1, с. 173].

Стан дослідження. Теоретичним питанням розвитку системи міжнародної та національної безпеки українського суспільства присвячені наукові роботи В. Ананьїна, О. Белова, О. Бодрука, О. Білоруса, О. Гончаренка, В. Горбуліна, В. Грубова, М. Дзюби, Е. Лисицина, Є. Марчука, О. Маначинського, В. Смолянюка, С. Пирожкова, Г. Перепилиці, С. Федуняка та інших, але вони здебільшого присвячені аналізу забезпечення національної безпеки в цілому або її окремих сфер.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження задіюється велика кількість понять, які або використовуються різними дотичними соціальними та правовими науками і надають їм різне значення, або по-різному тлумачаться представниками однієї науки, що надто опосередковано сприяє безпосередньому вирішенню нагальних питань забезпечення національної безпеки.

Як зазначає В. Ліпкан, «тривалість дискусій з цього питання відображає певну складність не лише у розумінні такої категорії, як «національна безпека», а й взагалі багатоальтернативність існування її самої». Тому намагання розглядати національну безпеку крізь призму аналізу окремих її елементів з наступною екстраполяцією на всю систему, зазначає вчений, «вважається не зовсім коректним, і є прямим наслідком застосування редукціоністського підходу, за якого властивості цілого зводяться до властивостей елементів» [2, с. 115]. Цілком погодимося із зазначеною думкою, оскільки рух досліджень тільки у напрямку аналізу та дроблення на елементи вкрай утруднює усвідомлення самої суті явища в цілому. Вірогідно, існують певні межі наукової доцільності теоретичного розпорошення. Крім того, як слушно вказав з цього приводу С. Загрубський стосовно соціології, «теорія не має права бути відірваною. Відповідає теорія на питання – це теорія. Не відповідає – отже, її ніби і нема» [3, с. 135].

У понятті «національна безпека», із суто лінгвістичного погляду, прикметник «національний» такий, що відноситься до «нації», тобто поняття, яке є основоположним і характеризує суть, зміст та форму забезпечення національної безпеки.

Тільки відштовхуючись від змісту поняття «нація», ми можемо рухатись до усвідомлення і розуміння національної ідеї, втілення в життя якої спрямовуються національними інтересами, а усунення загроз щодо останніх і проявляється в забезпеченні національної безпеки.

Попри те, що проблема національної ідентичності є досить популярною серед української наукової спільноти, що обумовлено, в свою чергу, метою

створення «національної держави», поняття «нація» не знайшло своє місце ні в Стратегії національної безпеки України, ні в Законі України «Про основи національної безпеки України».

Зникнення граfi «національність» з паспорта громадянина України повинно було б, мабуть, також «сприяти консолідації суспільства» прямим заміщенням цього поняття на «співгромадянство», формуючи таким чином «українську націю». Зрештою, така позиція спирається на американську і французьку політологічні школи, які розглядають націю як співгромадянство. Членами Організації Об'єднаних Націй, зокрема, також є держави як представники визначених народів, а не окремих національностей. Проте не можна не відмітити негативний вплив такого політичного рішення в країні, який проявився, як мінімум, у втраті почуття загального та консолідуючого патріотизму.

Слід відзначити, що в преамбулі Конституції України, побіжно, в досить неконкретному контексті, згадано про «українську націю»: «... українською нацією, усім Українським народом...» [4, с. 3]. В даному випадку можна було б вважати ці поняття синонімами, тобто переліком назв однієї і тієї ж сукупності людей, проте вже ст. 11 Конституції зазначається: «Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури», продовжуючи при цьому, що «... а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України» [4, с. 5]. Зазначене яскраво ілюструє, що в нашій державі існує аж ніяк не тільки одна нація в етнічному, культурному, мовному і релігійному розумінні. Далі у тексті Конституції згадується лише «Український народ» або «народ України».

Крім того, у п. 3 ст. 92 Конституції України зазначено: «Виключно законами України визначаються права корінних народів і національних меншин» [4, с. 35].

Тобто ця норма юридично відмежовує такі поняття, як «корінні народи» та «національні меншини». Зрозуміло, що з точки зору права не може бути відмінностей між ними, якщо всі вони громадяни, які мають рівні права. В ст. 1 Закону України «Про національні меншини в Україні» сказано, що «Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження рівні політичні, соціальні, економічні та культурні права і свободи, підтримує розвиток національної самосвідомості й самовиявлення. Усі громадяни України користуються захистом держави на рівних підставах» [5]. Ст. 24 Конституції країни також гарантує всім громадянам рівні конституційні права і свободи.

Очевидно, що, хоч українська нація (національність) вважається лише частиною українського народу, Конституція України не встановлює переваг представників якоїсь однієї нації над представниками інших націй, тобто згідно з Основним Законом національність громадянина не має юридичного значення в Україні (не може мати правових наслідків). Відсутні також і нормативно-правові акти, які перед-

бачали б необхідність встановлення національності громадянина України.

На жаль, у наукових колах уже не одне десятиліття існують діаметрально протилежні думки стосовно наявності чи відсутності міжетнічного протистояння в Україні або навіть розколу українського народу як в національному, так і в політичному або електоральному та в ідеологічному напрямках.

Не аналізуючи причини подібного «наукового плюралізму», звернемо увагу на те, що, наприклад, населення Сходу і Заходу нашої країни має суттєві відмінності в тому ж національному, політичному та ідеологічному напрямках. Якщо і не «розкол» у крайньому розумінні цього слова, проте певне протистояння суспільства проявилось ще під час президентської виборчої кампанії 2004 р. та парламентських виборів 2006 і 2007 років. Вибори, таким чином, виявилися ніби лакмусовим папірцем існування наявних загроз національній безпеці України, оскільки синонімом останньої виступає громадський спокій.

На сьогодні, як бачимо, громадський спокій в країні відсутній. Не заперечуючи причини сучасних подій, зовнішню участь світових політичних представників Сходу і Заходу та проявлення їх геополітичних інтересів на території України, все ж зазначимо, що ними, як мінімум, були використані різного роду соціокультурні, мовні, ціннісні, релігійні та інші відмінності між різними регіонами держави.

Процеси, які відбуваються у соціальній сфері, знаходять своє проявлення та відображення в законотворчій діяльності, де остання трансформується відповідно до необхідності вирішення найважливіших питань організації суспільства.

Так, ще в Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 12.02.2007 р. серед низки викликів та загроз нашої країни на першому місці стояла «проблема забезпечення національної єдності та соборності Української держави», вирішення якої ускладнюють: «ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке обумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і поглиблюється внаслідок спекуляцій на цій проблематиці з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, зокрема екстремістського спрямування».

У зв'язку з цим відповідно до п. 3.1 «Стратегії національної безпеки України» стратегічними пріоритетами політики національної безпеки були «досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина». А задля цього, – продовжувалося в документі, – «слід поширювати серед різних соціальних, вікових, освітніх, культурних верств Українського народу ідею спільності історичної долі, переваг тісної співпраці і взаємодопомоги, безпосередньої залежності успішності кожного грома-

дянина України від рівня єдності українського суспільства, що сприятиме формуванню національної ідеї в її широкому, світоглядному розумінні» [6].

Проте у новій своїй редакції (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012) уже ніяк не зазначаються як загрози проблеми забезпечення національної єдності та соборності Української держави, хоча серед ключових завдань політики національної безпеки у внутрішній сфері Стратегія національної безпеки України передбачає:

- створення сприятливих умов для зміцнення єдності українського суспільства на основі європейських демократичних цінностей;
- реалізація комплексу заходів державної політики, спрямованих на консолідацію українського суспільства та пошук загальнодержавного консенсусу щодо ключових питань розвитку держави;
- усунення бар'єрів культурного, конфесійного, мовного, регіонального характеру на основі безумовного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина;
- забезпечення пріоритетності всебічного розвитку й підтримки української культури та української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України;
- гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України, сприяння вивченню мов міжнародного спілкування [7].

Отже, розглядувані проблеми як загрози національній безпеці все-таки існували, і навряд чи зміна змісту зазначеного нормативного акту є фактом прогресу у її вирішенні. У зміненій Стратегії, на жаль, не тлумачиться, що собою представляють «європейські демократичні цінності» і яким чином вони будуть сприяти зміцненню єдності українського суспільства. Скоріше тут відчувається поверхнева підміна понять на шляху пошуку якоїсь зовнішньої «міфічної панацеї», яка гарантовано позбавить країну її внутрішніх проблем.

Закон України «Про основи національної безпеки України» уже недвозначно фіксує загрози національним інтересам і національній безпеці України у внутрішньополітичній сфері, це – прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України. Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки у внутрішньополітичній сфері вказаний закон передбачає «формування і вдосконалення політико-правових, соціально-економічних та духовно-культурних засад етнонаціональної стабільності, відпрацювання ефективних механізмів узгодження інтересів етнічних спільнот та розв'язання міжнаціональних суперечностей» [8].

Таким чином, проблема об'єднання етнічних меншин в Україні давно існує і залишається доволі гострою. Між тим, як слушно зазначав В. Ліпкан, ще десятиліття тому дане об'єднання повинно відбуватися на самоорганізаційних засадах, адже будь-яке насильство щодо нав'язування власної культури,

мови, спільної минувшини тощо може негативно вплинути на інтеграційні процеси [9, с. 21].

На той час вчений зазначав три проблеми парадигми ідентифікації, яка має на меті згуртувати різні прошарки українства та всіх тих, хто проживає на території України, а саме:

1) кримські татари, які претендують на закріплення татарської мови державною і представництва татар у Верховній Раді України. Але ці питання лежать на поверхні, зазначав вчений, приховуючи собою раніше декларовані наміри щодо створення у майбутньому окремої держави;

2) російськомовне населення, яке здебільшого мешкає на східній частині України. Воно принципово заперечує ідентифікацію себе як представників української нації, повністю ігнорує українську мову, перевага надається російським ЗМІ, з яких і черпається вся інформація. Окремо вчений вказував на намагання надати російській мові особливого статусу, що одразу ж, на його думку, внесе дисбаланс між етнічними меншинами, і говорити в цій обстановці про спільну українську національну ідею стане дуже важко. До того ж, зазначав вчений, населення східних областей більш схильне вважати незалежну Україну випадковою помилкою історії, яка згодом буде виправлена, і Україна стане частиною (неважливо, на яких умовах) Росії.

3) русини на Західній Україні. Дана народність, за словами вченого, упродовж існування незалежної України веде активну роботу зі створення самостійної держави [9, с. 21].

Як бачимо, деякі передбачення вченого вже об'єктивно реалізуються. Причинний аналіз подій, що відбуваються, ще буде здійснюватися наступними десятиліттями і є зараз дещо передчасним, проте, як відомо, сепаратизм має свої чіткі відмінності від національного самовизначення. Знову ж таки, уникаючи політичної площини оцінки зазначених вище явищ, зауважимо, що якраз нехтування ними, а також насильницька українізація і можуть спонукати нацменшини щодо створення власної державності.

Звичайно, ніколи не буває простих рішень, однак, враховуючи напруженість міжетнічних відносин в Україні, зволікання із зміною устрою може перетворитися на зростаюче збройне протистояння, особливо враховуючи роздмухування такого сценарію радикально налаштованих політичних сил з кардинально протилежними інтересами, що аж ніяк не буде сприяти забезпеченню національної безпеки держави. В кращому випадку вона призведе до реального повоного розколу країни за етнічними ознаками, а в гіршому – може призвести до триваючої громадянської війни з непередбачуваними наслідками.

Так, Українська держава, як і всі сучасні держави, є багатоетнічною, її ядро – це власне український етнос. Навколо нього об'єднуються національні меншини. На думку більшості науковців, «історично склалось таке взаємопроникнення, таке переплетення, такий синтез українського етносу з національними меншинами, за яких доктрина типу «Україна – для українців» є руйнівною, неприйнятною. Тому, як

і будь-які інші крайнощі, її треба відкинути. Більше того, проти цієї доктрини необхідно боротися заради збереження нації, в ім'я її майбутнього» [10, с. 22].

Смислове навантаження поняття «нація» саме й полягає в тому, щоб відрізнити його соціально-політичне розуміння від понять етнічного і національного. Проте вже наявність цих понять свідчить, що сьогодні іншого розуміння терміну «нація», крім як «політична нація», не існує. Все інше – «або перетин з поняттями етнічного або національного, або просто підміна понять. Нація є категорією історичною. Це політично організований народ, спільнота, яка має свою волю, свої традиції, менталітет, усвідомлює й цінує свою історію, відчуває свою відповідальність і турбується про майбутнє» [10, с.21].

Ми виходимо з того, що нація – це суспільно-політична категорія, яка вказує на стосунки народу з певною державою і об'єднує в собі, як певні елементи, громадян цієї держави. Іншими словами, у понятті «національна безпека» нація розуміється як український народ, тобто спільнота всіх громадян та осіб без громадянства, які на даний момент проживають на території держави і підпадають під її юрисдикцію. Національна безпека – це безпека всіх і кожної особи, які проживають на території України.

Висновки. Отже, на підставі викладеного маємо можливість прийти до деяких висновків:

Для дієвого та ефективного забезпечення національної безпеки в Україні, а саме встановлення громадського спокою, зняття міжетнічної і політичної напруги та консолідації суспільства України, вважаємо за необхідні наступні заходи:

По-перше, визнати та юридично зафіксувати на найвищому законодавчому рівні, що Україна є багатонаціональною державою, але створена за вільною волею народів, які її складають, на базі спільної національної ідеї, в основі якої лежить патріотизм, шанування своєї дійсної історії та чітке позиціонування себе в міжнародному світі.

По-друге, відновити в паспорті громадянина України відмітку про національність, визнання всіх національностей і народностей на території держави, попереджати, унеможличувати та суворо припиняти міжнаціональну ворожнечу та спекуляції на темі сепаратизму, розширити межі прав національних меншин відповідно до міжнародних норм, в тому числі аж до можливості створення федеративної держави, одночасно з формуванням консолідуючої національної ідеї.

По-третє, ввести в найголовніші нормативні акти країни, які слугують правовим забезпеченням її національної безпеки, а саме в Конституцію, Стратегію та Закон про основи національної безпеки поняття «**українська нація**» як суспільно-політичну категорію, яка вказує на стосунки народу з державою Україна і об'єднує в собі, як певні елементи, всіх її громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають на її території та вважають себе її патріотами. Відповідно, передбачити дієвий механізм та відповідні заходи на законодавчому рівні щодо єдності та консолідації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник / П. Рабінович. – К. : Атіка, – 2001. – Вид. 5-те, зі змінами. – 176 с.
2. Ліпкан В. Поняття та зміст національно-безпекового права / В. Ліпкан // Право України. – 2003. – № 9. – С. 114–118.
3. Заглубский С. Что важнее: процесс теоретизирования или его результат? / С. Заглубский // Социологические исследования. – 2009. – № 1(297). – С. 131–135.
4. Конституція України : із змінами, внесеними згідно з Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К. : Велес, 2006. – 48 с.
5. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
6. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/gu/documents/5728.htm>.
7. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007. (в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
8. Про основи національної безпеки України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351 ; Про основи національної безпеки України : Закон України : із змінами, внесеними згідно із Законом № 3200-IV від 15.12.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 14. – Ст. 116.
9. Ліпкан В. Неопарадигма національної безпеки / В. Ліпкан // Право України. – 2002. – № 11. – С. 19–23.
10. Павловський М. Національна ідея в Україні себе вичерпала чи її зрадили? / М. Павловський // Право України. – 1998. – № 12. – С. 21–24.